

Laat maar waaien

Wanneer we praten over aardkundige waarden, dan hebben we het veelal over tastbare stukjes van een landschap waarbij de natuurlijke ontstaanswijze nog duidelijk reconstrueerbaar is. Nu eens om een object, zoals de bedding van een rivier, dan weer een patroon, bijvoorbeeld een riviersysteem, dat opgebouwd is uit een combinatie van verschillende objecten.

Uiteraard zijn de processen, die al die eenheden gevormd hebben, ook van groot belang. Aardkundige waarden zijn namelijk veelal onvervangbaar, omdat de processen die de bodems of het reliëf hebben doen ontstaan niet of nauwelijks meer voorkomen. Een ijstijd is in een kleine afgesloten ruimte misschien wel na te bootsen, maar het opstuwen en oppersen van bestaande afzettingen tot stuwwallen is geen reële optie. Ook door zee en rivieren zijn grote delen van ons land gevormd. In de nabijheid van stromend water wanen we ons heel dicht bij de natuur. Toch zullen we uit het oogpunt van veiligheid alles in het werk stellen om te voorkomen dat de zee en de rivieren binnen onze dijken of ander waterkeringen hun natuurlijk werk doen. Een ander belangrijk proces is de werking van de wind. Dit proces staat in deze aflevering over de niet levende natuur in de provincie Utrecht centraal.

De werking van de wind

Een ieder die wel eens op het strand loopt, weet dat de wind zand kan verplaatsen. Als we er op letten, dan merken we dat het zand wel droog moet zijn en dat een dichte begroeiing het wegblazen van zand door de wind bemoeilijkt. De wind laat juist op zulke plaatsen, waar de windkracht gebroken wordt, haar last vallen. Rondom de stuwwal van de Utrechtse Heuvelrug en de geïsoleerde stuwwalheuvels bij Baarn en Soest, die alle in de voorlaatste ijstijd door het landijs opgestuwd zijn, ligt een brede zone van dekzanden. Zand was in de laatste ijstijd voldoende aan de oppervlakte aanwezig in de riviervlaktes en op delen van de drooggevallen Noordzeebodem. De strenge koude maakte de begroeiing schaars, waardoor de wind makkelijk vat kreeg op het droge zand. Over-

heersende westenwinden transporteerden het zand massaal landinwaarts. Dikke zandpakketten werden als een deken over het toenmalige landschap heengelegd. De naam dekzand geeft dit treffend weer. Ook in West-Utrecht is het dekzand aanwezig. Het is hier echter na de laatste ijstijd weer afgedekt door veenpakketten en rivierafzettingen en daardoor niet meer aan de huidige oppervlakte aanwezig. In de Middeleeuwen is het zand op diverse plaatsen binnen de dekzandgebieden weer in beweging gekomen. Dit gebeurde op de hogere en daardoor wat drogere delen van de dekzandgebieden. Niet de koude was deze keer de oorzaak van het schaarser worden van de begroeiing. Overbeweiding met schapen veroorzaakte kale plekken, waardoor de wind vat kon krijgen op het droge losse zand.

De verstuingen hadden een meer lokaal karakter en we spreken nu niet van dekzand- maar van stuifzandgebieden.

De stuifzandgebieden

Ten noorden van de A12 zijn haast overal op de hogere dekzandgronden langs de stuwwallen stuifzandgebieden gelegen. Ten zuiden ervan zijn enkele grotere complexen gelegen, waarvan het Leersumse Veld wel het bekendste is. De stuifzandgebieden worden gekenmerkt door een afwisseling van landduinen en laagten. De duinen steken veelal slechts één of twee meter boven de directe omgeving uit, maar er komen zeer plaatselijk ook hoogteverschillen van 10 meter voor. De laagten variëren van kleine kommetjes tot honderden meters brede uitblazingslaagten. De eigenschappen van de niet levende natuur verschillen in de stuifzandgebieden sterk. Terreingedeelten met dikke podsolbodems uit het voormalige dekzand of venige lagen gaan soms binnen enkele tientallen meters over in humusloos zand. Het grondwater staat veelal laag, maar soms zijn er vochtige plaatsen (schijngrondwaterspiegels) aanwezig boven slechtdoorlatende lagen in de ondergrond. De dagelijkse temperatuurverschillen kunnen in de kale zandgebieden zeer extreem zijn voor Nederlandse begrippen. In meer dan 90 % van het oppervlak is de verstuing aan banden gelegd. Veelal zijn dit voormalige woeste gronden met grove den. In het begin van de vorige eeuw is deze boomsoort aangeplant, eerst om de windkracht te breken en mogelijke uitbreiding van de verstuing in de richting van de bebouwing en de akkers tegen te gaan, later ook om geschikt

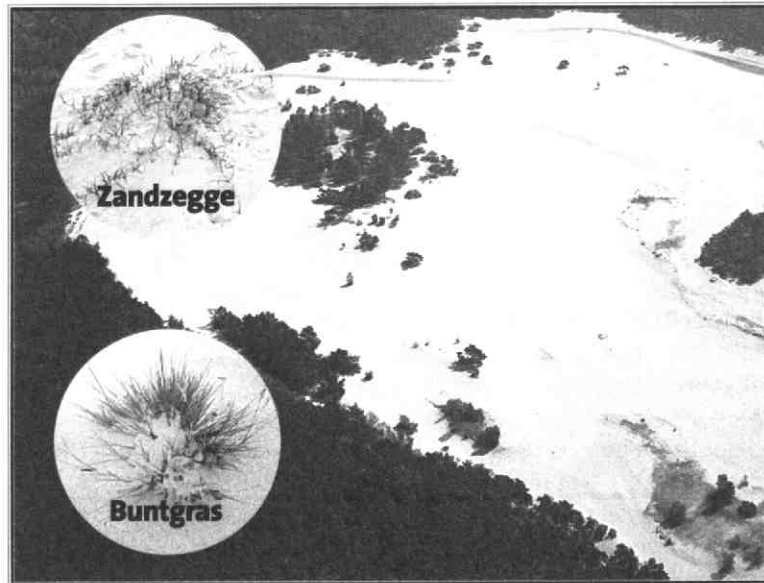
hout voor mijnschachten te produceren. Wanneer het reliëf gefixeerd is door de begroeiing, dan spreken we ook wel van passieve stuifzandgebieden. Slechts heel spaarzaam komen er nog relictten van de vroegere actieve stuifzandgebieden voor, zoals bijvoorbeeld in de Lange en Korte Duinen in Soest.

De Lange en de Korte Duinen

In het zuiden van de gemeente Soest zijn op de noordflank van de Utrechtse Heuvelrug nog twee grotere gebieden gespaard gebleven in de provincie Utrecht. Uit luchtfoto-onderzoek blijkt dat zulke stuifzandgebieden nu feitelijk te klein zijn om zelfstandig te kunnen voortbestaan.

De bosaanplant in de omgeving heeft de windkracht verminderd. Vanuit de bosranden en vanuit boscilanden midden in het gebied breidt de begroeiing zich uit. Mossen, korstmossen en pioniersplanten als Buntgras en Zandzegge bemoeilijken het opnemen van het zand door de wind.

Aan de terreinvormen is veelal nog de geschiedenis van het terrein af

Foto's:
RMG-plaatgroep
(H. Bol, W.
Hoogendoorn)

te lezen. In de heuvels ('forten') in het stuifzandgebied treffen we vaak nog oude bodemhorizonten aan. Dit zijn de voormalige lagere en nattere plekken in het terrein, waaruit het zand moeilijk weggeblazen kon worden. Doordat de oorspronkelijk hogere en drogere omgeving weggeërodeerd is, heeft er een totale omkering van het reliëf plaatsgevonden. Met andere woorden wat vroeger laag was, is nu hoog geworden en omgekeerd. In de uitgeblazen laagten betekent de aanwezigheid van een schijn-grondwaterspiegel met vochtig of nat zand erop het tijdelijk einde van het eroderen.

Aardkundig monument

De provincie heeft in 1995 samen met de gemeente Soest het project 'Laat maar waaien' gestart met als doel het proces van verstuiving door de wind in stand te houden. Hiervoor is, na onderzoek van de aanwezige botanische waarden, een deel van de begroeiing verwijderd. De gemeente Soest voert als eigenaar van het terrein een beheer dat erop gericht is het kale zand in stand te houden door het dichtgroeien van de stuifzandgebieden met Zandzegge en Buntgras te voorkomen. In 1997 is dit project bekroond door de benoeming van deze stuifzandgebieden door Gedeputeerde Staten van Utrecht in overleg met de gemeente Soest tot het tweede Aardkundig Monument in Utrecht én in Nederland.

Mede dankzij de goede zorgen van de gemeente Soest worden hier de omstandigheden voor verstuiving geoptimaliseerd, zodat deze verstuiving kan blijven voortgaan. Een bondgenoot hierbij is de recreërende mens die door betreding dynamiek aan het geheel toevoegt. U wordt dan ook van harte uitgenodigd dit prachtige Aardkundig Monument te bezoeken en er ter wille van het voortbestaan flink te stampen.

